

MAREK SYRNÝ A KOLEKTÍV

**SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE
– SLOVENSKO A EURÓPA V ROKU 1944**

MUSEUM OF SLOVAK NATIONAL UPRISING

**MÚZEUM SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA
BANSKÁ BYSTRICA
2014**

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE – SLOVENSKO A EURÓPA V ROKU 1944

MAREK SYRNY A KOLEKTÍV

© Múzeum Slovenského národného povstania 2014

© Autori:

Igor Baka, Milena Balcová, Peter Borza, Peter Bučka, Zdenko Čepič, Tomáš Černák, Oliwia Gałka, Ivan Guba, Martina Fiamová, Karol Fremal, Mateusz Gniazdowski, Ludovít Hallon, Ješajahu Andrej Jelinek, Lukasz Jasiński, Ivan Kamenec, Petr Karlíček, Miroslav Kmeť, Norbert Kmeť, František Koreň, Stanislav Mičev, Pavel Mičianik, Peter Mičko, Miljan Milkić, Alena Mikulášová, Zdenka Muráriková, Branko Nadoveza, Jan Němeček, Miroslav Palárik, Helena Pažurová, Oldřich Pejs, Jan Pešek, Peter Potocký, Vilém Prečan, Michal Procházka, Peter Račko, John Luke Ryder, Jan Rychlík, Miroslav Sabol, Dušan Segeš, Michal Schvarc, Nina Sozanská, Marek Syrný, Peter Száraz, Daniela Škutová, Marian Uhrin, Dmitar Tasić, Pavel Tesárek, Aleksej Timofejev, Vladimír Varinský, Martin Veselý, Michał Wójciuk, Martin Zückert

Recenzenti:

plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.
Mgr. Martin Jarinkovič, PhD.
Prof. PaedDr. Vojtech Korim, CSc.
Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc.

Preklad z anglického jazyka:

Peter Kubán
Juraj Lepiš
Boris Vigaš
Jaroslav Švacho

Jazyková úprava:

Gréta Kazimirová
Miroslav Kmeť

Grafická úprava:

Ivan Kocák, Iveta Tatarková

Tlač:

Doliš, s.r.o., Bratislava

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania
Kapitulská 23
975 59 Banská Bystrica
www.muzeumsnp.sk

1. vydanie

Banská Bystrica 2014

ISBN 978–80–89514–30–4

OBSAH

Na úvod	7
EURÓPA V ROKU 1944	
<i>Marek Syrný</i> Európa v roku 1944 (náčrt vojensko-politického vývoja v predposlednom roku vojny)	9
<i>Dmitar Tasić</i> Front bez frontových línií. Juhoslávia a Balkán v roku 1944	47
<i>Dmitar Tasić</i> Front without frontlines. Yugoslavia and the Balkans 1944	53
<i>Branko Nadoveza</i> Politické pomery v Juhoslávii v roku 1944	60
<i>Miljan Milkić</i> Juhoslávia a Spojenci v roku 1944	65
<i>Miljan Milkić</i> Yugoslavia and the Allies in 1944	71
<i>Aleksej Timofejev</i> Juhoslovanské monarchistické hnutie odporu (Četnici) a Sovietsky zväz v roku 1944	78
<i>Aleksej Timofejev</i> Yugoslavian royalist resistance movements (Chetniks) and Soviets in 1944	95
<i>Zdenko Čepič</i> Problematika slovinskej štátnosti počas Druhej svetovej vojny	117
<i>Zdenko Čepič</i> The question of the Slovenian statehood during World War II	130
<i>Oliwia Gałka</i> Vytvorenie Poľskej rady národného oslobodenia v roku 1944 ako nástroja represie a formovania sovietskej moci v Poľsku	144
<i>Oliwia Gałka</i> The establishment of the Polish committee of national liberation in 1944 as a tool of repression and forming of the Soviet power in Poland	150
<i>Lukasz Jasiński</i> Rok 1944 – začiatok retribúcie	157
<i>Lukasz Jasiński</i> The year 1944 – a beginning of retribution	165
<i>Mateusz Gniazdowski – Dušan Segeš</i> Poliaci na Slovensku pred vypuknutím Povstania: problematika odbojových kontaktov, kuriérskych ciest a utečencov	173

Michal Tomasz Wójciuk
Slovenský vojak vo Varšavskom povstaní – Miroslav Iringh „Stanko“ (1914–1985) 181

Michal Tomasz Wójciuk
Slovak soldier of the Warsaw rising– Miroslav Iringh “Stanko” (1914–1985) 192

Peter Száraz
Nikol'ko poznámok k prvému frankizmu
a slovensko-španielskym vzťahom (s vyústením do roku 1944) 203

Martin Veselý
„Tady se ještě zdraví, Heil Hitler?“
Nálada obyvateľ Ríšskej župy Sudety v roce 1944 218

Petr Karlíček
„Na cestu Fernet Branku!“ Slovenské národné povstanie
v nacistické satíre a karikaturách protektorátni proveniencie 228

SLOVENSKO V ROKU 1944 – VOJENSKÉ ASPEKTY

Jan Němeček
Československá exilová vláda a počátky Slovenského národného povstania 239

Igor Baka
Prehodnocovanie účasti slovenskej armády
na frontoch druhej svetovej vojny v roku 1944 (január–august) 247

Milena Balcová
Vznik a výstavba Technického zboru 263

Michal Schvarc
Tretia fáza náboru slovenských Nemcov do Waffen-SS – medzištátna dohoda
medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou zo 7. júna 1944 272

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Karol Fremal
Politické prípravy Slovenského národného povstania
z hľadiska celoslovenského i regionálneho v roku 1944 283

Ivan Guba
Jozef Lettrich v odboji a Slovenskom národnom povstaní v roku 1944 309

František Koreň
Slovenské národné povstanie na Orave – Orava v roku 1944 325

Peter Račko
Evanjelickí kňazi a učítelia v Slovenskom národnom povstaní na Liptove 339

Andrej Ješajahu Jelinek
Židia v Slovenskom národnom povstaní: bojovníci a civilisti. Reflexie 349

Pavel Mičianik
Povstalecká obrana Novohradu a útok 18. SS divízie
pancierových granátnikov Horst Wessel od Lučenca k Podkriváňu v októbri 1944 363

Marian Uhrin
Výcvikové stredisko nováčikov v Brezne nad Hronom v októbri 1944 384

Peter Bučka
Miesto armádneho športu vo vývoji športového hnutia na Slovensku v roku 1944
– účasť armádnych športovcov v Slovenskom národnom povstaní 395

PARTIZÁNSKE HNU Tie A VÝVOJ PO POVSTANÍ

Martin Zücker
Partizánske hnutie v Európe – zásadné úvahy k slovenskému prípadu 403

Martin Zücker
Partisanenbewegungen in Europa–grundsätzliche Überlegungen zum slowakischen Fall 410

John Luke Ryder
Občianska vojna na Slovensku?
Načrtnutie teoretického prístupu k Slovenskému národnému povstaniu 417

John Luke Ryder
Civil war in Slovakia? Outlining a theoretical approach
to the Slovak national uprising 423

Helena Pažurová
Partizáni na východnom Slovensku v roku 1944 429

Oldřich Pejs
Postoj Slovenska k válečným zajatcům po vypuknutí
Slovenského národného povstania a po jeho vojenskej porážke 447

Pavel Tesárek – Peter Potocký
Činnosť 1. poľnej roty Hlinkovej gardy v októbri a novembri 1944 461

HOSPODÁRSKY VÝVOJ

Ludovít Hallon – Miroslav Sabol
Rozpad nemeckého hospodárskeho veľkopriestoru v roku 1944
a Slovenské národné povstanie 472

Martina Fiamová
Rok 1944 v procese arizácie židovskej pôdy 490

Zdenka Muráriková
Škodove závody v Dubnici nad Váhom v roku 1944
(maximálne využitie zbrojnej výroby pre potreby nemeckej brannej moci) 500

Peter Mičko
Ekonomické východiská Slovenského národného povstania
a perspektívy hospodárskeho a sociálneho života na povstaleckom území 513

KULTÚRA A PROPAGANDA

Peter Borza
Gréckokatolícka cirkev v roku 1944 526

Nina Sozanská
Sonda do života mesta Nitra v roku 1944 542

Alena Mikulášová – Miroslav Palárik
Oslavy piateho výročia vzniku slovenského štátu v nitrianskom regióne 558

Michal Procházka

**Reflexia Slovenského národného povstania
v najvýznamnejších periodikách slovenskej dobovej tlače v jeho prvých dňoch 569**

Stanislav Mičev

Propagandistické využitie obsadenia Banskej Bystrice nemeckými jednotkami 577

POVSTANIE A VÝVOJ PO ROKU 1945

Jan Pešek

„Povstanci“ a „nepovstanci“. Vedenie Komunistickej strany Slovenska 1944–1945 589

Vladimír Varinský

**Miesto a význam druhého odboja v protikomunistickej rezistencii
Tomislava Kolakoviča a Rodiny 598**

Tomáš Černák

**Odras ilegálnej činnosti Gustáva Husáka v kampani
proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom 609**

PERCEPCIA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

V POLITIKE, EDUKÁCII A HISTORIOGRAFII

Daniela Škutová

Slovenské politické myslenie a Slovenské národné povstanie 621

Norbert Kmeť

**Postoj vrcholných predstaviteľov štátu a relevantných politických strán
k druhému odboju v rokoch 2010–2013 632**

Miroslav Kmeť

Rok 1944 vo výučbe dejepisu 651

Jan Rychlík

**Reflexia Slovenského národného povstania
v povojnovom ľudáckom exile a historiografii 658**

Ivan Kamenec

**Výskum protifašistickej rezistencie na Slovensku
po roku 1989 a jeho spoločenská reflexia 671**

NAMIESTO ZÁVERU...

Vilém Prečan

Minulosť a prítomnosť povstaleckého príbehu a jeho nespochybniteľná hodnota 679

Vilém Prečan

Past and present of the insurgent history and its indubitable value 684

Menný register 686

Použitá pramene a literatúra 704

Zoznam autorov 751

NA ÚVOD

Keby sme si mali v rýchlosti vybaviť v mysli rok, ktorý bol pre vývoj a výsledok II. svetovej vojny rozhodujúci, asi by nás napadol rok 1943. Uskutočnili, resp. skončili sa v ňom prelomové bitky tejto vojny ako Stalingrad či Kursk. Znamenali koniec nemeckej dominancie a naopak začiatok úspešného postupu Červenej armády na rozhodujúcom východnom fronte. Bol to tiež rok kapitulácie a neskoršej zmeny bojujúcich strán v Taliansku, čím vojnuvedúce krajiny Osi stratili jeden zo svojich hlavných pilierov.

Pri bližšom pohľade na dejiny tejto vojny si však uvedomíme, že na vojenské, ale tiež už aj na politické udalosti v Európe, bol bohatší rok 1944. Udiali sa v ňom najväčšie a najúspešnejšie ofenzívne operácie Spojencov ako vylodenie v Normandii a oslobodzovanie západnej Európy, či operácia Bagration a sovietsky postup do strednej Európy a na Balkán. Zároveň sa odohrali aj rozhodujúce vojensko-politické akcie odboja či dovtedajších nemeckých satelitov – Varšavské povstanie, Slovenské národné povstanie, rumunský prevrat, prechod Bulharska či Fínska na stranu Spojencov a pod. Na východných i západných územiach, oslobodených od nemeckých armád, sa začal vytvárať nový povojnový život, zbavený nacizmu, fašizmu, rasizmu či autoritárstva. Najmä v Sovietskej oslobodených/obsadených krajinách však automaticky neznamenal návrat k predvojnovým politickým poriadkom a štruktúram, či k demokracii. Už v roku 1944 sa totiž položili prvé základy pre neskoršie rozdelenie kontinentu na prodemokraticky západnú a prosovietskú (komunistickú) východnú Európu.

Práve s ohľadom na nedocenený význam roku 1944 pre dejiny Slovenska a Európy, päťdesiatdva autorov zo Česka, Izraela, Nemecka, Poľska, Slovinska, Spojených štátov amerických, Srbska a Slovenska sa rozhodlo spracovať problematiku kľúčovej udalosti moderných slovenských dejín – Slovenského národného povstania, v kontexte dobového európskeho vývoja. Nimi pripravené kapitoly ponúkajú pohľad na najdôležitejšie vojenské, politické, hospodárske, kultúrne a celospoločenské udalosti, procesy i osobnosti, ktoré pred sedemdesiatimi rokmi hýbali Slovenskom a Európou. Slovenský čitateľ má tak jedinečnú možnosť stretnúť sa v tejto publikácii nie iba s domácou provenienciou a percepciou slovenskej vojnovnej a povstaleckej reality, ale môže nazrieť aj do vývoja, ktorý prebiehal v susednom Poľsku, českých krajinách, územiach bývalej Juhoslávie a podobne. Okrem toho má jedinečnú možnosť konfrontovať „naše“ vnímanie „našich“ národných dejín s pohľadom zahraničných historikov.

Predkladaná kniha je však interesantná aj z toho pohľadu, že sa snaží uchopiť tému Slovenského národného povstania a diania vo vtedajšej vojnovnej Európe aj z iných, ako iba čisto historických perspektív. Ponúka pohľad politológov, skúma využívanie a zneužívanie problematiky Slovenského národného povstania po skončení vojny, ale tiež jeho percepciu v spoločnosti a historiografii počas komunistického režimu i po roku 1989, doma i v exile.

- ZEMSKOV, Victor: *Gulag (istoriko-sociologičeskij aspekt)*. In: Sociologičeskie issledovanija, 1991, №6-7
- ŻENCZYKOWSKI, Tadeusz: *Dramatyczny rok 1945*. Gdańsk 1988
- ŽIGO, Pavol a kolektív: *Lovinobaňa*. Bratislava 1986
- ŽIKEŠ, Vladimír: *Slovenské povstání bez mýtů a legend*. Praha 1990
- ZIMÁNIOVÁ, Tatiana: *Liptovská Porúbka*. Košice 2007
- ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě; Politika a nálada obyvatelstva v Říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha 2001
- ŽINGOR, Viliam et. al.: *Príspevky k dejinám SNP v Turci*. Martin 1947
- ŽITNÝ, Radek: *Protektorátní rozhlasový skeč. Jak zlomit vaz (nejen) králi komiků*. Praha 2011
- ZOLOTAREV, Vladimir (ed.): *Velikaja Otečestvennaja T. 15*. Moskva 1997
- ZORVANOVÁ, Terézia: *Emil Zorvan a jeho činnosť v 2. svetovej vojne*. Bakalárska práca. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): *Židé v boji a odboji*. Praha 2007
- АКСИЋ, С.: *Положај аутономних покрајина у уставном систему СФРЈугославије*. Београд 1956
- Југославија 1918/1988, тематска збирка докумената*. Београд 1988
- ОРОВИЋ, Саво: *Ратни дневник 1941-1945*. Београд 1972
- ПЕТРАНОВИЋ, Бранко - ЗЕЧЕВИЋ, Момчило: *Југословенски федерализам – идеје и стварност*. Београд 1987
- ТИМОФЕЈЕВ, Алексеј: *Улога и делатност званичне совјетске војне мисије у Југославији у јесен и зиму 1944*. In: Токови историје, 1/2010
- ТОМАШЕВИЋ, Јозо: *Рат и револуција у Југославији 1941 – 1945, Окупација и колаборација*. Загреб 2010

AUTORI

- Baka, Igor (Vojenský historický ústav, Bratislava)
- Balcová, Milena (Vojenský historický ústav, Bratislava)
- Borza, Peter (Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešov)
- Bučka, Peter (Žilina)
- Čepič, Zdenko (Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana)
- Černák, Tomáš (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Fiamová, Martina (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Fremal, Karol (Banská Bystrica)
- Gałka, Oliwia (Muzeum II Wojny Światowej, Gdańsk)
- Gniazdowski, Mateusz (Ośrodek studiów wschodnich, Warszawa)
- Guba, Ivan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Hallon, Ľudovít (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Jasiński, Łukasz (Muzeum II Wojny Światowej, Gdańsk)
- Jelinek, Ješajahu Andrej (Izrael)
- Kameneč, Ivan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied Bratislava)
- Karliček, Petr (Státní okresní archiv, Děčín - Universita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem)
- Kmeť, Norbert (Ústav politických vied, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Koreň, František (Filozofická fakulta, Katolícka univerzita, Ružomberok)
- Kmeť, Miroslav (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Mičev, Stanislav (Múzeum Slovenského národného povstania, Banská Bystrica)
- Mičianik, Pavel (Ústav vedy a výskumu, Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica)
- Mičko, Peter (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Mikulášová, Alena (Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)
- Milkić, Miljan (Institut za strategijska istraživanja, Beograd)
- Muráriková, Zdenka (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Nadoveza, Branko (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd)
- Němeček, Jan (Historický ústav, Akademie věd České republiky v.v.i., Praha)
- Palárik, Miroslav (Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)
- Pažurová, Helena (Banská Bystrica)
- Pejs, Oldřich (Praha)
- Pešek, Jan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Potocký, Peter (Bratislava)
- Prečan, Vilém (Československé dokumentační středisko, Praha)
- Procházka, Michal (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Račko, Peter (Liptovské múzeum, Ružomberok)
- Ryder, John Luke (McGill University, Montreal)
- Rychlík, Jan (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha)
- Sabol, Miroslav (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Segeš, Dušan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied Bratislava)
- Schvarc, Michal (Historický ústav, Slovenská akadémia vied Bratislava)
- Sozanská, Nina (Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)
- Syrný, Marek (Múzeum SNP - Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Szárász, Peter (Bratislava)
- Škutová, Daniela (Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Tasić, Dmitar (Institut za strategijska istraživanja, Beograd)
- Tesárek, Pavel (Bratislava)
- Timofejev, Aleksej (Institutu za noviju istoriju Srbije, Beograd)
- Uhrin, Marian (Múzeum SNP, Banská Bystrica)
- Varinský, Vladimír (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica)
- Veselý, Martin (Katedra historie, Universita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem)
- Wójciuk, Michał (Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa)
- Zückert, Martin (Collegium Carolinum, München)

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE – SLOVENSKO A EURÓPA V ROKU 1944

MAREK SYRNÝ A KOLEKTÍV

© Múzeum Slovenského národného povstania 2014

© Autori:

Igor Baka, Milena Balcová, Peter Borza, Peter Bučka, Zdenko Čepič, Tomáš Černák, Oliwia Gałka, Ivan Guba, Martina Fiamová, Karol Fremal, Mateusz Gniazdowski, Ľudovít Hallon, Ješajahu Andrej Jelinek, Łukasz Jasiński, Ivan Kameneč, Petr Karliček, Miroslav Kmeť, Norbert Kmeť, František Koreň, Stanislav Mičev, Pavel Mičianik, Peter Mičko, Miljan Milkić, Alena Mikulášová, Zdenka Muráriková, Branko Nadoveza, Jan Němeček, Miroslav Palárik, Helena Pažurová, Oldřich Pejs, Jan Pešek, Peter Potocký, Vilém Prečan, Michal Procházka, Peter Račko, John Luke Ryder, Jan Rychlík, Miroslav Sabol, Dušan Segeš, Michal Schvarc, Nina Sozanská, Marek Syrný, Peter Száraz, Daniela Škutová, Marian Uhrin, Dmtar Tasić, Pavel Tesárek, Aleksej Timofejev, Vladimír Varinský, Martin Veselý, Michał Wójciuk, Martin Zückert

Recenzenti:

plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.; Mgr. Martin Jarinkovič, PhD.;
Prof. PaedDr. Vojtech Korim, CSc.; Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc.

Preklad z anglického jazyka:

Peter Kubán; Juraj Lepiš; Boris Vigaš; Jaroslav Švacho

Jazyková úprava:

Gréta Kazimírová; Miroslav Kmeť

Grafická úprava:

Ivan Kocák, Iveta Tatarková

Tlač:

Dolis, s.r.o., Bratislava

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania
Kapitulská 23
975 59 Banská Bystrica
www.muzeumsnp.sk

1. vydanie

Banská Bystrica 2014

ISBN 978–80–89514–30–4